

УДК 339.37

Н. Г. Міценко, А. І. Хомицький
Львівська комерційна академія

**ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ**

Обґрунтовано сутність підприємства оптової торгівлі як соціально-економічної системи та необхідність регулювання його діяльності з боку держави. Запропоновано напрямки прямого та опосередкованого державного регулювання.

Оптова торгівля, оптове книжоторговельне підприємство, економічне регулювання діяльності підприємств оптової торгівлі

Ефективність політики макроекономічної стабілізації національної економіки значною мірою залежить від розроблення та прийняття важливих рішень у сфері державного регулювання діяльності підприємств оптової торгівлі з урахуванням його взаємозв'язку із зміцненням конкурентних позицій вітчизняних підприємств і розвитком споживчого ринку держави загалом. Концептуальні підходи щодо державного регулювання окреслено в працях зарубіжних учених С. Л. Брю, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, К. Р. Макконела, М. Портера, Дж. Робінсон, А. Сміта, Ф. Хаєка, Е. Чемберліна, Й. Шумпетера та ін. Водночас проблеми державного регулювання торгівлі порушено в роботах вітчизняних учених В. Г. Андрійчука, Я. М. Антонюка, Л. В. Балабанової, В. Г. Герасимчука, В. Л. Диканя, Т. Ф. Куценка, А. Ф. Мельник, С. В. Мочерного, А. Є. Никифорова, О. П. Онищенко, С. М. Чистова та ін. У наукових працях цих учених досліджуються: концептуальні підходи та принципи державного регулювання; фактори, які сприяють розвитку підприємств; механізми й особливості державного регулювання товарних ринків тощо. Проблеми пошуку ефективних механізмів державного впливу на розвиток оптової торгівлі та внутрішнього ринку споживчих товарів вивчалися вітчизняними науковцями В. В. Апопiєм, В. М. Геєцем, М. І. Долішнім, Л. А. Лігоненко, А. А. Мазаракі та ін. У їхніх працях аналізуються основні тенденції розвитку торгівлі, виявляються та вирішуються вагомi макроекономічні проблеми її організації. Тимчасом питання розвитку вітчизняних підприємств, а через нього й оптової торгівлі в Україні загалом з урахуванням сучасного стану економіки нашої держави, необхідності адаптації державного управління торгівлі до активних змін зовнішнього та внутрішнього середовища залишаються невирішеними та важливими. Це обумовлює актуальність і мету нашого дослідження.

Функціонування підприємств оптової (у тому числі книжкової) торгівлі у системі ринкових відносин пов'язане з виконанням складного комплексу комер-

ційних, торгово-організаційних і торгово-технологічних операцій з доведення товарів (зокрема книжкової продукції) від виробника до роздрібних торговців в умовах значного зростання чисельності оптових торговців, розмивання їх спеціалізації, звуження функцій і зменшення обсягів діяльності оптових підприємств, загострення конкуренції на фоні відсутності цілеспрямованої державної політики щодо розвитку сфери товарного обігу та оптової торгівлі. Процес трансформації оптової сфери торговельної діяльності відбувався стихійно, держава практично не регулювала його, не спрямовувала розвиток у належне русло [2, с. 229]. Констатуючи, що в країні практично відсутні оптові торговці, які забезпечували б ефективний механізм взаємодії попиту і пропозиції, нагромадження товарних запасів і формування торгового асортименту, вчасне і в необхідних обсягах постачання товарів у роздрібну торговельну мережу, зворотні впливи на обсяг і структуру виробництва, вважаємо, що це провокує неврегульованість торговельно-промислових зв'язків, невпорядкованість товарної пропозиції, неналежну якість споживчих товарів, неритмічність поставок, повільне оновлення виробничого й торгового асортименту, що призводить до значних економічних і соціальних втрат. Це визначає необхідність системного підходу як до питань організації оптової (зокрема книжкової) торгівлі, так і до діяльності окремих суб'єктів господарювання — підприємств оптової торгівлі, які можна і потрібно розглядати як соціально-економічні системи, в основі яких лежать інтереси людей і головним елементом котрих також виступає людина.

Як найважливіший елемент складної ринкової системи, оптове торговельне (у тому числі оптове книготорговельне) підприємство в ролі самостійного суб'єкта господарювання, орієнтованого на отримання прибутку, одночасно може виступати невід'ємною складовою частиною сфери товарно-грошових відносин, кредитно-фінансової системи країни чи регіону.

Виділення окремої соціально-економічної системи, як відомо, базується на наявності: а) певного об'єкта, що складається з множини елементів, об'єднаних у певну цілісність, сукупність; б) певного суб'єкта, котрий впливає на даний об'єкт; в) цілі впливу суб'єкта на об'єкт, яка визначає відбір досліджуваних елементів у дану систему та форми, методи і способи їх взаємодії. Внаслідок такого поєднання утворюються дві складові — сама соціально-економічна система і зовнішнє відносно цієї системи середовище, з яким система пов'язана через свої зовнішні полюси: зовнішнє середовище впливає на систему через вхід, а система — на зовнішнє середовище через вихід (рис. 1).

Завдяки неоднорідності складових елементів, різнохарактерності внутрішніх процесів, відносин, зв'язків і структурній різноманітності підприємство оптової торгівлі вважається складною соціально-економічною системою. Система підприємства оптової торгівлі є одночасно торговельно-технологічною системою, яка сприяє доведенню товарів від виробництва до споживачів і перетворенню ресурсів у товари та послуги, соціальною системою, де відбувається взаємодія членів трудового колективу, організаційно-економічною системою, в якій цілеспрямовано координується їх діяльність. При цьому оптове

торгівельне підприємство є відкритою системою, що складається з двох самостійних і взаємодіючих елементів — об'єкта і суб'єкта, здійснює інформаційні обміни із зовнішнім середовищем і регулює свої входи та виходи для поповнення ресурсів та досягнення визначених результатів. Суб'єктом цієї системи виступає апарат управління оптового торговельного підприємства, який шляхом застосування різноманітних форм, методів та інструментів економічного впливу забезпечує цілеспрямоване функціонування об'єкта впливу, котрим у даній системі є сукупність матеріальних умов, організаційних, технічних, технологічних й управлінських процесів, відносин між працівниками цього підприємства під час провадження торговельної діяльності.

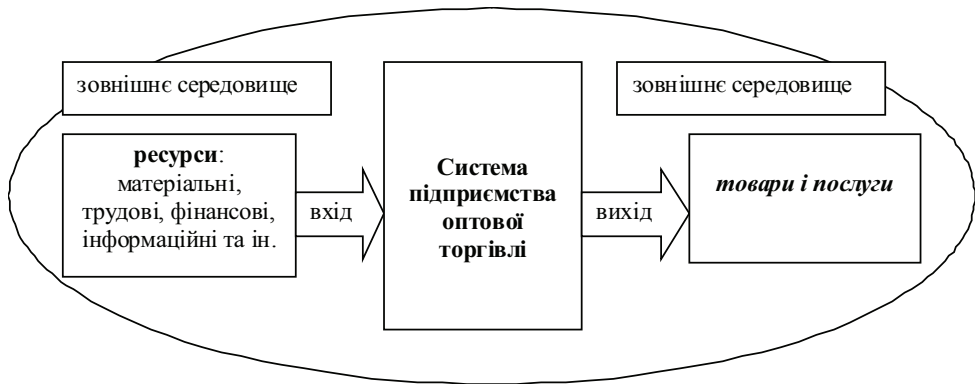

Рис. 1. Взаємозв'язок зовнішнього середовища і підприємства оптової торгівлі

Оптовому торговельному (у тому числі оптовому книготорговельному) підприємству як відкритій соціально-економічній системі притаманні такі риси, як: упорядкованість системи (наявність визначеного порядку поєднання структурних підрозділів, майнового комплексу, персоналу та ін.); самостабілізація (націленість на пошук балансу між внутрішніми можливостями і чинниками зовнішнього середовища); стійкість (здатність постійно і досить оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища); самоорганізація (спроможність долати внутрішні протиріччя та обмеження і досягати нових, стійкіших станів); спроможність до розвитку (завдяки постійному пошуку балансу між стабільністю та змінами).

Очевидно, що оптове торговельне (у тому числі оптове книготорговельне) підприємство як відкрита соціально-економічна система перебуває під постійним впливом різноманітних і численних чинників зовнішнього середовища, котрі прямо чи опосередковано, позитивно або негативно впливають на його функціонування. Для забезпечення розвитку та досягнення цілей діяльності оптове торговельне підприємство повинне приймати рішення щодо усунення таких впливів, їх пристосування чи використання. Регулювання діяльності оптового торговельного (у тому числі оптового книготорговельного) підприємства покликане забезпечити досягнення цілей господарсько-торгівельної

діяльності даного суб'єкта в умовах впливу системи цих чинників, тобто в умовах державного регулювання економіки країни і сфери торгівлі, регулювання регіонального ринку й торговельної діяльності органами місцевого самоврядування та самостійного управління комплексом функціональних процесів підприємства відповідно до розвитку попиту оптових покупців.

Таким чином, необхідною умовою ефективного регулювання діяльності оптового торговельного підприємства є поєднання регулюючих впливів як з боку держави та органів місцевого самоврядування, так і з боку апарату управління самого господарюючого суб'єкта. Через те процеси регулювання діяльності оптового торговельного (у тому числі оптового книготорговельного) підприємства передбачають наявність регулюючих впливів на двох рівнях: зовнішнє регулювання, що забезпечується центральними органами державної влади та органами місцевого самоврядування; внутрішнє регулювання (саморегулювання), яке забезпечується апаратом управління оптового торговельного підприємства.

Необхідність і доцільність зовнішнього (державного та з боку органів місцевого самоврядування) регулювання діяльності підприємств оптової (у тому числі книжкової) торгівлі обумовлюється доволі вагомою роллю оптової торгівлі в забезпеченні просування товарної маси на споживчі ринки (що дозволяє вирішувати певні соціально-економічні завдання), високим рівнем конкуренції у сфері оптової торгівлі (за даними офіційної статистики на 31.12.2008 р. функціонувало 72,5 тис. підприємств, які обслуговували торговельні об'єкти, що належать юридичним особам і приватним підприємцям у сфері роздрібною торгівлі), практично повною відсутністю централізованого управління торгівлею та діяльністю її окремих суб'єктів, загостренням стихійності ринкових процесів на інституційному ринку та, за оцінками деяких експертів, застосуванням різноманітних схем мінімізації податкових зобов'язань і, як наслідок, зростанням частки тіньового ринку [4, с. 20]. За даними Кабміну України, у 2008 році оптовий товарооборот одного оптового торговельного підприємства становив у середньому 14,5 млн грн; при цьому на 14,1% оптових торговельних підприємств припадає основна частка оптового товарообороту (92%). Зазначені підприємства не мають достатньої кількості належним чином обладнаних складів, на яких були б впроваджені новітні технології складської обробки товарів. За станом на 1.01.2009 р. лише 8,5% підприємств мали власні склади. Продовження такої ситуації може призвести до загострення конфліктів між учасниками оптового ринку, посилення існуючої конфронтації з державними органами управління та контролю, а тому вимагає узгодження дій, поведінки кожного із суб'єктів ринкової взаємодії, у т.ч. і підприємств оптової торгівлі.

Вищенаведене визначає необхідність і доцільність формування та реалізації державою певного комплексу економічних, адміністративних і юридичних важелів для впливу на ринковий механізм та його адаптацію до умов трансформаційної економіки (регуляторної політики). Державне регулювання

діяльності підприємств оптової торгівлі здійснюється насамперед шляхом розроблення та прийняття нормативних актів, які регламентують загальний порядок провадження господарської та підприємницької діяльності, особливості розвитку внутрішньої торгівлі й ведення торговельної діяльності, питання організації основних функціональних процесів підприємств оптової торгівлі. Так, основними напрямками державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, у т.ч. підприємств оптової торгівлі, традиційно є:

- податкове регулювання — визначення переліку податків та інших обов'язкових платежів, розмірів і порядку їх сплати;

- грошово-кредитне регулювання — регулювання грошової емісії, рівня позикового банківського відсотка, надання позик, випуску цінних паперів, впливу на грошові потоки та накопичення суб'єктів господарювання;

- соціальний захист — створення гарантій пенсійного забезпечення, допомоги інвалідам, дітям, страхування життя та здоров'я;

- цінове регулювання — встановлення державного граничного рівня цін або рівня прибутковості (за потребою — компенсація збитків);

- захист навколишнього середовища — охорона природи (у вигляді штрафів і санкцій за забруднення), проведення природозахисних заходів;

- бюджетне регулювання — встановлення додаткових платежів і відрахувань до бюджету, фінансування програм, спрямованих на підтримку соціально значущих підприємств, державне замовлення на виробництво і реалізацію соціально значущих видів продукції;

- регулювання умов та оплати праці — розроблення державного законодавства щодо праці та зайнятості, встановлення мінімальної заробітної плати, виплат з безробіття тощо.

При цьому з урахуванням характеру впливу на економіку підприємства державне регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі підприємств оптової торгівлі, розрізняють:

- а) пряме державне — охоплює питання державної реєстрації створення підприємств, державного контролю за розміщенням і будівництвом об'єктів їхньої матеріально-технічної бази, зобов'язаності дотримання трудового та соціального законодавства, антимонопольного контролю, державного порядку бухгалтерського обліку і звітності, контролю за цінами і порядком ціноутворення, за екологічною безпекою тощо;

- б) непряме (економічне) — базується на розміщенні державного замовлення з гарантованим матеріально-технічним і фінансовим забезпеченням, державному регулюванні розмірів фонду споживання, диференціації умов оподаткування за окремими видами діяльності, регулюванні експортно-імпортних і товарообмінних операцій, стимулюванні інвестиційної та науково-дослідної діяльності, розвитку малих підприємств та ін.

Діючи на оптовому товарному ринку, підприємства оптової торгівлі тісно взаємодіють з роздрібними торговельними підприємствами, що реалізують товари та послуги на споживчому ринку, щодо якого в Україні проголошено не-

обхідність досить жорсткого адміністративного регулювання для соціального захисту, соціальних компенсацій і гарантій захищеності споживачів.

Орієнтація на соціально орієнтовану ринкову економіку в країні обумовлює використання системи нормативно-правових актів, які спрямовані на контроль за дотриманням якості продукції (товарів), оптимізацію рівня цін на низку соціально значущих товарів, скорочення обсягів реалізації фальсифікованої, контрабандної і контрафактної продукції, ліквідацію недобросовісної конкуренції. Належна якість продукції, що реалізується як на споживчому, так і на оптовому ринку, та відповідний рівень технологій її виробництва забезпечується через механізми стандартизації й сертифікації, а досягнення окремих цілей державного регулювання окремих галузей — дотримання технологічних умов виробництва і збуту товарів, скорочення частки тіньового сектора, захист економічних інтересів суспільства та окремих його членів як споживачів товарів — через механізм ліцензування видів діяльності.

Державне регулювання питань розвитку внутрішньої торгівлі та здійснення торговельної діяльності в Україні, організації основних функціональних процесів підприємств оптової (у тому числі оптової книжкової) торгівлі в сучасних умовах повинне забезпечувати:

єдність умов і можливостей формування матеріальних, фінансових і трудових ресурсів підприємствами торгівлі різних форм власності за рахунок внутрішніх джерел при ефективній їх господарській діяльності;

регламентацію окремих напрямів господарсько-фінансової і торговельної діяльності відповідно до економічної та соціальної політики держави;

упорядкованість форм та умов зовнішніх і внутрішніх відносин, їх узгодження з відповідними формами, використовуваними в різних сферах державного впливу;

гарантованість захисту підприємства в процесі здійснення ним господарсько-фінансової і торговельної діяльності від протиправних дій партнерів;

стимулювання вибору найефективніших напрямів і форм господарсько-фінансової та торговельної діяльності підприємств.

В Україні таке спрямування процесів прямого державного регулювання оптової торгівлі і загалом системи торгівлі як галузі господарювання, що виконує посередницькі функції між виробниками товарів і послуг та їх споживачами, а також як виду економічної діяльності, пов'язаного зі здійсненням комплексу угод з купівлі–продажу товарів, шляхом регламентації відповідного організаційно-економічного механізму, забезпечувалося через прийняття та подальшу реалізацію законів України «Про захист прав споживачів», Указу Президента України «Про державне регулювання відносин у сфері торгівлі», Концепції розвитку внутрішньої торгівлі в Україні (постанова КМУ, 1996), Програми розвитку внутрішньої торгівлі на період до 2012 року (постанова КМУ, 2009), постанов КМУ «Про утворення Міжвідомчого комітету з організації та проведення міжобласних оптово-промислових ярмарків і затвердження Положення про порядок проведення міжобласних оптово-промислових ярмарків»

(постанова КМУ, 1995), «Про затвердження Типового положення про склад витрат обігу та порядок їх планування і розподілу в торговельній діяльності», міжвідомчих і галузевих нормативних документів, значна частина яких була відмінена або положення яких втратили свою актуальність через прийняття у 2003 р. нової редакції Цивільного та Господарського Кодексів України.

Крім того, в Україні за роки трансформування економіки було практично зруйновано управлінську вертикаль торговельної сфери (відсутнє галузеве Міністерство торгівлі, мінімізовано чисельність і функції, а головне — роль і вплив органів управління торгівлею на рівні місцевої влади, які створювалися відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Типових положень про управління (відділи) з питань торгівлі та побутового обслуговування місцевих державних адміністрацій»). Досі не прийнято Закон «Про внутрішню торгівлю», незрозуміла і проблематична через відсутність джерел фінансування доля Постанови КМУ «Про затвердження Програми розвитку внутрішньої торгівлі на період до 2012 року», не розробляється Торговельний кодекс.

Отже, як суб'єкт господарсько-торговельної та підприємницької діяльності підприємство оптової (у тому числі оптової книжкової) торгівлі в сучасних умовах потребує доповнення регуляторних впливів з боку держави відповідними діями щодо саморегулювання. При цьому регулювання діяльності оптового торговельного підприємства повинне здійснюватися на основі врахування таких об'єктивних чинників, як відносини власності, економічні закони, інтереси суб'єктів господарювання-контрагентів даного торговця, матеріальні потреби споживачів та ін.

1. Бланк І. Фінансово-економічні проблеми розвитку торговельних підприємств в Україні / І. Бланк // Вісник КНТЕУ. — 2006. — №5. — С. 106–112. 2. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання: [моногр.] / В. Д. Лагутін. — К.: КНТЕУ, 2008. — 327 с. 3. Литвін А. Ю. Розвиток механізму управління торгівлею / А. Ю. Литвін // Економіка: проблеми теорії та практики: міжвуз. зб. наук. пр. — Вип. 69. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. — С. 28–32. 4. Оптова і біржова торгівля України в 2008 р.: стат. зб. — К.: Держ. ком. статистики України, 2009. — 83 с.

ПРИНЦИПЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ОПТОВОЙ ТОРГОВЛИ

Обоснованы сущность предприятия оптовой торговли как социально-экономической системы и необходимость регуляции его деятельности со стороны государства. Предложены направления прямой и опосредствованной государственной регуляции.

PRINCIPLES OF WHOLESALE ENTERPRISES ACTIVITY REGULATION

The essence of the wholesale enterprise as a social economic system and necessity of its adjusting from the state is grounded. The courses of direct and indirect state regulations are recommended.

Стаття надійшла 22.10.10.